

Núm. 18 (Tardor 2021), 76-86 | ISSN 2014-7023

Ressenyes

doi: 10.1344/Svmma2021.18.7

BAIGES I JARDÍ, Ignasi Joaquim, 2021

Manual de Siurana (1229-1239)

Barcelona: Fundació Noguera.

Ressenya de JORDI SAURA NADAL. IRCVM-Universitat de Barcelona

Dins de la important tradició dels estudis del notariat públic a Catalunya, l'edició de fonts notarials compta amb un llarg recorregut, que tradicionalment s'ha vist emmirallat amb les destacades publicacions d'aquests volums fetes a Itàlia fins a dia d'avui (MANGINI, Marta Luigina, 2021. *Mafeo de Mercato di Meda (Milano-Meda, 1290-1294)*, Genova: Società Ligure di Storia Patria). A casa nostra, una de les col·leccions específiques i més transcendents de la coneguda Fundació Noguera - institució cabdal per a la promoció d'aquest tipus d'estudis al país - és l'anomenada *Acta Notariorum Cataloniae*, que, precisament, persegueix posar a l'abast dels investigadors aquestes fonts imprescindibles per al coneixement històric.

Justament amb el volum que avui ressenyem, l'*Acta* arriba a la publicació nombre 29. Una llarga trajectòria, iniciada l'any 1991, amb l'edició d'un protocol (1351) del notari barceloní Bonanat Rimentol, a cura de l'imprescindible Laureà Pagarolas, i que no ha deixat d'aportar novetats, publicant manuals i llibres notarials medievals, moderns i contemporanis.

Una menció especial, sens dubte, mereix la voluntat posada en pràctica de la Fundació per a estudiar i editar els volums notarials més antics del nostre país; unes fonts excepcionals, no sols per la seva antiguitat única a la Península Ibèrica, sinó per l'interès que desperten els seus continguts per a diferents camps de la recerca històrica.

En efecte, amb l'edició del present *Manual de Siurana*, a càrrec d'Ignasi Baiges (amb la participació de Jaume Marcé i Elena Cantarell), es continua amb la publicació - per part de la Fundació, però no sempre - de la "nissaga" dels més vells manuals conservats a Catalunya, encapçalats - de moment! - pel fragment trobat a Vic, datat

el 1221, i del qual el de Siurana n'ocupa el cinquè lloc. Un "pòdium" català conformat també pels manuals de Manresa (1222-1223; 1224-1225), Alcover (1228-1229), **Siurana (1229-1239)**, Vic (1230-1233), Terrassa (1237-1242) i Santa Coloma de Queralt (1240-1262), i dels quals Rafael Ginebra en va fer una bona anàlisi comparativa (GINEBRA I MOLINS, Rafel, 1998. *Llibres notariais del segle XIII a Catalunya. Un estudi comparatiu*, Treball del Màster d'Arxivística (UAB-AAC). Barcelona: inèdit).

Aquests manuals, com bé destaca Baiges en el present estudi, són fruit d'una nova era, d'una nova pràctica que comença a instaurar-se a Catalunya entre finals de segle XII i principis del XIII. Parlem de la recepció de les noves idees, del renovat Dret Comú, que provenen de la zona septentrional de l'actual Itàlia i que, arribades a terres catalanes, tindran un paper fonamental per al desenvolupament del país. Precisament un dels canvis més significatius de l'aplicació d'aquestes nous conceptes és l'aparició - sembla, pels volums conservats, que molt primerenca - dels primers manuals notariais, dels quals el de Siurana n'és un testimoni excepcional.

Amb tot, Ignasi Baiges no es limita a una edició d'una font molt complexa i també complicada (entre d'altres, per l'estat de conservació d'algunes parts), sinó que ofereix un magnífic estudi introductorí que haurà de tenir-se en compte per a futures publicacions de llibres de notaris. Així, Baiges analitza tant les característiques externes del manual (estat, manufactura i estructura dels quaderns, materials utilitzats) com les internes (tipus d'escriptura, cronologia, signes i anotacions de diplomàtica notarial, etc.). En aquest sentit, un dels apartats més interessants per als paleògrafs, sens dubte, són les línies dedicades a l'anàlisi de l'escriptura - pregòtica catalana de tipus notular, molt similar a la d'altres manuals contemporanis -, que permet a Baiges fins i tot identificar les diferents mans particulars que participaren en la redacció del manual, tot i no poder posar-los nom.

Finalment, l'aspecte potser més troncal de l'estudi és el de l'anàlisi de les diferents tipologies documentals contingudes en el volum, cosa que li permet examinar diversos elements de l'activitat notarial, com la clientela. Com bé afirma l'autor, de fet, no seria estrany pensar que, per aquesta primerenca notaria, hi arribessin a passar la majoria dels veïns del lloc. Aquests clients acudeixen a casa del notari per a solucionar tota mena d'afers contractuals, la majoria d'ells derivats d'assumpes bàsics, però altament transcendents per a una societat rural: compravendes de terres, pactes matrimonials, testaments, debitoris i els seus pagaments, etc.

L'estudi, general o específic, de totes aquestes tipologies pot donar certament moltes dades per a treballs molt diversos. L'examen dels testaments, per exemple, aporta informació molt interessant no només per a aquells aspectes de l'estudi de les mentalitats, sinó també per al coneixement de la toponímia local i, fins i tot, de l'existència d'una xarxa d'hospitals aparentment prou consolidada. A nivell dels estudis de la institució notarial, potser, interessa més l'anàlisi dels 25 establiments identificats, i, en especial, de les seves clàusules. En efecte, la inexistència en aquests

documents del terme “emfiteusi” i la combinació de clàusules jurídiques antigues i d’altres de noves (com una renúncia de drets) permet suposar a Baiges que ens trobaríem encara en una fase primigènica de la recepció del Dret Comú en aquesta zona. Amb tot, un signe més de passat i de futur, d’una època de transició que estava en procés de rebre unes idees que serien cabdals per a la implantació i posterior desenvolupament de la institució notarial catalana.

CHALMETA, Pedro, 2021

Historia socioeconómica de Alandalús (desde la conquista hasta el final del califato) con la colaboración en el estudio numismático de Tawfiq IBRAHIM

Almería: Fundación Ibn Tufayl de Estudios Árabes.

Ressenya de DOLORS BRAMON. IRCVM-UNIVERSITAT DE BARCELONA

Aquesta magna obra consta de tres llargs capítols, precedits per un Pròleg (pp. 9-10), i una Introducció (pp. 11-12), amb un Glossari (pp. 589-591), un Apèndix sobre les llegendes de les monedes i la seva evolució (pp. 523-624), una Bibliografia (pp. 625-681), un llistat de les Sigles utilitzades (pp. 779-781) i l'Índex de les il·lustracions (fotografies de monedes, gràfics i mapes) al final (pp. 782-783).

En el primer capítol (pp. 13-60), Chalmeta, excel·lent coneixedor de les fonts històriques, les descriu i analitza, tot subdividint-les en els següents apartats: I.1 Geògrafs, I.2 Cròniques, I.3, Arqueologia, I.4, Obres jurídiques, I.5, Diccionaris biogràfics i I.6, els manuals de *hisbat al-sūq* o de policia de mercat andalusins dels que disposem i que són els d'Ibn al-ʿAbd al-Raʿūf, d'Ibn ʿAbdūn i d'al-Saqatī, escrits els segles X, XII i XIII, respectivament. Tots tres han sigut ressenyats convenientment en aquesta mateixa publicació. Destaca l'exhaustivitat de les obres històriques estudiades, des de les cròniques àrabs més primitives fins a les tan tardanes, com les d'al-Maqqarī (m. 1631) o el relat que va fer de la seva visita a la Península (1691) al-Ġassānī, ambaixador del sobirà magrebí Muley Ismail, a Carles II. També inclou i basa la seva recerca en les fonts llatines, des de la *Crònica* del 741 i la del 754, l'*Albendense* i la d'*Alfonso III* (redactades entre principis i finals del segle IX) o el *De rebus Hispaniae* i la *Historia Arabum* de Rodrigo Ximénez de Rada (m. 1274), així com en el ventall de les castellanques, com és el cas de la *Crònica de San Juan de la Peña*, del segle XIV, però que recull valuosos annals anteriors; la titulada la *Guerra de Granada* de Diego Hurtado de Mendoza (m. 1575) o la *Historia de la rebelión y castigo de los moriscos del Reino de Granada* i *La descripción general de África, sus guerras y vicisitudes, desde la fundación del mahometismo hasta el año 1571*, de Luis Mármo Carvajal (m. c. 1600). De l'ús que fa Chalmeta del seu estudi se'n desprèn un excel·lent resultat.

El capítol II (pp. 61-236), que titula "Historia socioeconómica de Alandalús", s'inicia amb una explicació de la denominació amb la qual els autors àrabs designaren la totalitat de les zones que ocuparen, independentment que avui formin part d'Espanya, de Portugal o de França, i estableix de bon principi el terme que adopta al llarg de l'obra per referir-se al territori estudiat. En d'altres paraules, Chalmeta, com ja estan fent els experts moderns, escriu sempre Alandalús, és a dir, com a paraula aguda i sense guió que separi l'article, tot respectant la pronúncia pròpia del dialecte andalusí que li donaren els seus habitants, deformant la forma clàssica, utilitzada tradicionalment per la historiografia.

Analitza tot seguit els grups poblacionals que l'integraren, és a dir, àrabs, berbers i autòctons i destaca l'encert del profeta de l'islam en aconseguir ultrapassar els lligams tribals i clànics del món semític, tot creant l'*umma* o comunitat de creients, per tal d'incloure-hi tots els individus que volguessin formar part de la nova entitat política que, a Hispània, es va iniciar l'any 711.

Els diversos grups socials andalusins són estudiats i classificats segons siguin àrabs, el nombre dels quals en el segle VIIIe seria de poc més de 50.000; berbers, també nou vinguts i molt més difícils de comptabilitzar en el moment de la invasió, però que constituïrien un flux continu, donada la proximitat de les seves terres i el territori peninsular; i autòctons, estimats llavors en uns dos milions-dos milions i mig. Tots plegats, amb el pas del temps, arribaren a constituir la nova societat andalusina, que no mirava el passat tardorromà ni visigòtic de la Península, sinó el model polític àrab d'Orient i que es regia segons l'islam i el dret de l'escola malikí.

Pel que fa a la població autòctona, Chalmeta distingeix entre pagans, dits associacionistes i politeistes (*mušrik*), cristians (*naṣrānī* o *rūmī*) i jueus (*yahūdī*), també de molt difícil quantificació. Com és sabut, tots van poder decidir adaptar-se, o no, al credo del grup invasor amb la conversió a l'islam. Ells i els seus descendents, denominats muladís (*muwal-ladūn*), acabaren barrejant-se amb la població dominant mitjançant la seva paulatina integració i arabització. Els que decidiren mantenir-se fidels al seu credo original foren coneguts com a *muṣṭa'arab* o arabitzats, terme (utilitzat només a la Península Ibèrica) que va donar l'actual denominació de mossàrabs. Cal assenyalar en aquest punt la convenient desmitificació que fa l'autor de la pretesa i primerenca cristianització total d'Hispània, tot afegint que la figura de San Isidoro s'avé molt amb aquella dita de "una flor no fa estiu". Això a part, és molt difícil d'establir el nombre de cristians que hi havia, i, sobretot, cal no deixar-se enlluernar pel martirologi, especialment urbà i benestant i amb un moment àlgid entre els anys 850 i 860, que va ser exageradament exultat per alguns escriptors del nacional-catolicisme, com Simonet, i que cal confrontar amb la consideració que en tenien els dirigents andalusins, que els van veure, bàsicament, com a provocadors que subvertien l'orde social establert.

A més a més, també hi havia esclaus, tant a mans dels autòctons com dels nouvinguts, i rebien diversos noms, com *'abd*, *raqīq*, *mamlūk*, *fatā*, *ġulām*, *waṣīf*, *ṣiqḷabī* o *ḥaṣī*, si es tractava d'un eunuc; les dones eren denominades *ġāriya*, *ama* o *ḥādīm*. La seva emancipació (*'itq*, *'atq* o *'atāq*) constituïa un acte molt meritori a ulls de l'islam, tal com figura a l'Alcorà (2: 172 i 90: 13). Malgrat que els esclaus tenien escassos drets i moltes obligacions, eren considerats persones i la potestat del seu amo estava jurídicament limitada. En general, rebien millor tracte que els de la cristiandat i la seva procedència era molt variada ja des dels visigots, augmentant a l'època andalusina el seu nombre i llocs d'origen mitjançant algarades que propiciaven la captura d'enemics. Consta a les cròniques àrabs que la magnitud de les victòries no es mesurava amb dinars sinó en el nombre de captius, que eren destinats a les feines

agrícoles, a la milícia i a la guàrdia personal, mentre que les dones es dedicaven al servei de la cort o a feines domèstiques.

Tot seguit, Chalmeta clarifica les diferències existents entre els *mawlà/mawāli*, nom que expressa una relació de “clientela” contractual i que es donava tant al llibertador com al llibert; els *ṣanīʿa*, o ‘beneficiats’ sobre els quals el patró no tenia drets econòmics, però sí lleialtat militar i que, majoritàriament, eren berbers i gaudiu de retribució, i els *muwal-ladūn* o muladí, o conversos a l’islam. Rebat molt oportunament i documentada les males interpretacions que se n’han fet.

Un altre grup a assenyalar és el de les grans famílies (*ḥāṣṣa*) o aristocràcia que, a partir del segle IX adaptà els usos orientals (indumentària, gastronomia, música, urbanitat, etc.) introduïts a la capital cordovesa pel bagdadí Ziriyâb (789-857) i que es distingia de la plebs (*ʿamma*) constituïda per treballadors de tota mena, de baix nivell econòmic i que englobava també una categoria encara més baixa, com malfactors, prostitutes, ex penats, i un llarg etcètera. Bon coneixedor dels socs, Chalmeta analitza detalladament la dieta dels diversos grups de la societat andalusina, la seva vida privada i els diferents nivells culturals. Ja més pròpiament dins de l’economia, s’ocupa de la producció agrària, dels sistemes de regadiu, de la distribució dels productes obtinguts, de les monedes i dels preus i mesures, siguin de pes, de capacitat o de longitud, donant-ne les equivalències pertinents.

L’estudi del sistema impositiu, que va suposar una ruptura amb el visigot, i de la fiscalitat islàmica són especialment interessants: s’inicia amb la pràctica des del temps del Profeta, basada en el credo de cada contribuent, i contempla et fet que el territori hispànic hi fou incorporat després de la sistematització feta pel califa ʿUmar (636-637). El musulmà només hauria de pagar els impostos fixats per l’Alcorà (*ṣadaqat amwāli-him*) i el delme (*ʿuṣr*), mentre que els que no ho eren, tributaven per tal d’obtenir l’estatus de protegits (*ḍimma*) que els permetia conservar les seves creences monoteistes, juntament amb llengua, jurisprudència i culte propis, a canvi de satisfer un impost personal (*ḡizya*) i un de territorial o *ḥarāḡ*. Cal afegir, com conclou l’autor, que no sempre, llevat de l’època àrab primerenca, es varen seguir les normes alcoràniques.

El capítol III analitza cronològicament la història andalusina amb dedicació específica per a cadascun dels seus catorze governadors. Durant el govern d’al-Hurr (716-719), amb les terres avui catalanes ja ocupades, s’inicia la reorganització fiscal, prèvia elaboració d’un cadastre, i s’emeten dinars bilingües (en àrab i llatí) amb un valor auri superior al de les anteriors encunyacions. De fet, l’anàlisi de la producció monetària és fonamental al llarg de tota l’obra que aquí ressenyem. Cal notar que, encara que durant tota l’època dels governadors, el gruix dels recursos estatals anava a compte dels no musulmans, l’administració es va veure obligada a tractar de recuperar el que li corresponia per part de les terres conquerides, tot esbrinant si s’havien aconseguit per la força de les armes o mitjançant pactes. Assenyala, finalment, que gairebé totes les dades econòmiques analitzades en aquesta època

procedeixen de la inestimable *Crònica del 754* i que, en endavant, ja no es disposa de cap font cristiana de pes que pugui contrastar l'opinió dels sotmesos amb les informacions procedent de les autoritats dominants.

L'ús exhaustiu de les nombroses fonts àrabs il·lustren molt bé la situació econòmica de l'estat andalusí i informen de l'origen i quantia de les recaptacions, dels botins obtinguts (sovint exagerats pels cronistes), de la producció -sobretot agrària-, de les bones anyades i de les èpoques de carestia i de catàstrofes climatològiques.

Chalmeta conclou que l'any 721 s'inicià l'encuny de dirhem-s de plata, amb la conseqüent disminució de dinars d'or, de manera que Alandalús va passar a un monometal·lisme d'argent encara que va seguir comptabilitzant amb "or teòric". Amb l'encunyament de dirhems de plata, que va ser sincrònic amb la disminució de dinars d'or, Chalmeta escriu, amb encert, que, malgrat que no disposem de cap peça datada entre els anys 743/745 i 747/751, la singular qualitat de les monedes dels governadors omeies, especialment a partir de l'any 716, és excepcional i mai més no va ser superada. Això és així pel que fa a la seva estètica, puresa metàl·lica, pes exacte, clara epigrafia i el seu senzill missatge ideològic. Finalment, destaca que aquesta excel·lent qualitat va fer que molts d'aquests dirhems fossin fosos per tal de servir de base a les futures emissions emirals. Cal valorar en aquest punt l'excel·lent col·laboració de Tawfiq Ibrahim.

A la part tercera d'aquest capítol, que s'inicia amb arribada d'Abd al-Raḥmān al-Dāḥil (756-788), que esdevindrà el primer emir de Còrdova, es documenta l'entrada de berbers amb la finalitat d'obtenir un botí immediat bo i rapinyant béns hispans i sense que els semblés que podien esperar un assentament perdurable. Tractant-se com es tracta d'una història econòmica d'Alandalús, l'autor analitza les disposicions de Mūsa, que ja implantà un sistema de conquesta estable amb visió de futur i amb intencions d'explotació tributària. Segueix amb la descripció de les despeses (administració civil, militar i sumptuària) i dels ingressos, el gruix dels quals, com ha estat dit, anava a càrrec dels no musulmans, si bé s'estimava globalment en funció d'un nombre indeterminat de caps de família.

Durant el govern dels set emirs cordovesos, les dades corresponents a cada període són agrupades en els apartats següents: tributació, ingressos diversos, despeses de l'administració civil, contribucions, administració militar, despeses sumptuàries i producció. S'assenyala que, en general, la historiografia ha tractat Alandalús com un tot, sense reparar en l'existència de zones rebels, de l'aparició d'entitats autònomes de certa durada i en el fet que la teòrica cohesió interna va ser més que discutible, especialment amb l'arribada de contingents orientals.

Segueix un acurat estudi dels califes omeies i del govern del gran Almansor (977-1002) de qui lamenta que la historiografia s'hagi ocupat molt més de la seva victoriosa trajectòria militar que no pas de les conseqüències econòmiques que derivarien de la seva administració. Malgrat l'enorme increment del nombre de captius i l'augment del botí material, les despeses militars ocasionades per aconseguir els

èxits de les seves campanyes, qualificades de “pa per a avui i gana per a demà” per l’analista Abū Bakr al-Ṭurtūšī (1059-1127), foren el preludi de la davallada del poder andalusí. Els seus successors hagueren de fer front a l’empobriment de la població a causa de l’augment de la tributació, a les dissensions internes ocasionades pels berbers, a la intervenció dels governs cristians fins que s’arribà al desmembrament de l’estat andalusí, que Chalmeta qualifica de desguàs.

L’estudi de les emissions monetàries i del seu paper en l’economia andalusina compta, tal com s’ha dit i s’anuncia en el títol, amb la valuosa col·laboració de Tawfiq Ibrahim, creador de la prestigiosa col·lecció Tonegawa de numismàtica andalusí i expert també en els precintes de plom que donen testimoni de la veracitat de les conquestes omeies en front de les errònies teories negacionistes aparegudes recentment. Com a conclusió de la valoració d’aquesta magna obra, avalem l’escrit de la solapa que diu que tracta d’esbrinar documentalment, des de dins, com va ser Alandalús. Això implica estudiar i comprendre com va evolucionar, quins foren els seus recursos naturals, quines estructures començaren a regir, quins models es va pretendre seguir i quina fou la meta que es volia assolir. Tot això està enfocat a aportar materials per a la elaboració d’aquesta història total a la qual tots aspirem. L’obra intenta aconseguir una millor comprensió del funcionament intern de la formació andalusí, de les seves estructures, processos i institucions per tal de formar-se una imatge global de la faceta socio-econòmica andalusina durant l’època omeia. Cal concloure que Chalmeta ho ha aconseguit amb escreix i que aquesta obra serà indispensable per a qualsevol estudi d’ara en endavant.

VIGIL MONTES, Néstor, 2020

La mordenización de la escribanía capitular ovetense (1436-1460)

Oviedo, Real Instituto de Estudios Asturianos (Fuentes y Estudios de Historia de Asturias 60).

Ressenya de DANIEL PIÑOL-ALABART. IRCVM-UNIVERSITAT DE BARCELONA

Als anys 60 es va produir un canvi notable en els estudis de Diplomàtica que iniciaven un llarg camí de renovació en aquesta camp. Així Fichtenau (FICHTENAU, H., 1961. “La situation actuelle des études de Diplomatie en Autriche”, *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 119: 5-20), a partir d'una diagnosi que posava de manifest un esgotament de la disciplina, proposava aprofundir en els temes tradicionals de la Diplomàtica i considerar els documents en tots els seus aspectes. També Bautier (BAUTIER, R. H., 1961. “Leçon d'ouverture du cours de diplomatiques à l'École des chartes (20 octobre 1961)”, *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 119: 194-225) feia encara una nova proposta i suggeria prolongar els objectius de la Diplomàtica a la totalitat de la documentació escrita en qualsevol època. D'aquesta manera es començava a trencar la tendència de dedicar l'anàlisi diplomàtica únicament a certa documentació de l'època medieval.

Altres estudiosos que van afegir-se a la voluntat renovadora de la Diplomàtica van ser Armando Petrucci (PETRUCCI, Armando, 1963. “Diplomatica vecchia e nuova”, *Studi Medievali*, IV/2: 785-798) qui afegia la importància de l'anàlisi del context històric dels documents. I encara Alessandro Pratesi (PRATESI, Alessandro, 1973. “Diplomatica in crisi?”, *Miscellanea in memoria di Giorgio Cencetti*, Torino, Bottega d'Erasmus: 443-455) plantejava ampliar els estudis jurídics entorn de la documentació i fer-ho extensiu als documents moderns. Finalment, Luciana Duranti (DURANTI, Luciana, 1998. *Diplomatics: New Uses for an Old Science*, Lanham, Scarecrow Press) obria la Diplomàtica al document contemporani. Aquest breu resum sense pretensions d'exhaustivitat serveix per situar el llibre que ara es presenta en el context historiogràfic de la Diplomàtica.

L'autor del llibre ha centrat la seva carrera acadèmica en els estudis sobre la catedral d'Oviedo i la relació d'aquesta institució amb l'escriptura. És el tema de la seva tesi doctoral que ara veu la llum a través d'aquest llibre i es posa de manifest que estem davant d'un investigador experimentat. La seva experiència recercadora també ha donat resultats en l'àmbit de la Història del notariat i de la documentació notarial (VIGIL MONTES, Néstor, 2011. *La villa de Avilés en 1602. Estudio del protocolo notarial de Julián Valdés León*, Oviedo, Instituto de Estudios asturianos), així com en la història de la diplomàcia medieval (VIGIL MONTES, Néstor (coord.), 2019. *Comunicación política y diplomacia en la Baja Edad Media*, Évora, Universidad de Évora/CIDEHUS).

Tenim al davant, doncs, un llibre que ubiquem plenament en la Diplomàtica ja que estudia el paper que té l'escribania de la Catedral d'Oviedo en l'organització i

administració del capítol de canonges d'aquesta seu episcopal. Fins i tot gosem dir que es relaciona amb el suggeriment que va fer Angel Canellas ja fa molts anys, quan va dir que calia estudiar les oficines productores de documents (CANELLAS, Angel, 1975. "La investigación diplomática sobre cancillerías y oficinas diplomáticas: estado actual", *Actas de las I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas*, 5, Universidad de Santiago de Compostela: 201-222). I el llibre podria anar encaminat a una Diplomàtica pròpia dels capítols de canonges, però el propi professor Vigil en el capítol introductor del llibre, afirma que encara estem lluny d'una consolidació d'una Diplomàtica capitular. De fet, en l'estat de la qüestió, l'autor es refereix a les dificultats actuals per situar aquesta Diplomàtica dins dels estudis de la disciplina, actualment centrada en el notariat, la Diplomàtica municipal, la Diplomàtica senyorial, etc. Vigil fa notar que tampoc no es troben referències generals sobre escrivanes capitulars, sovint associades a les cancelleries episcopals i estretament relacionades amb oficines notariales depenent de l'entorn dels bisbes (VÁZQUEZ BERTOMEU, Mercedes, 2001. *Notarios, notarías y documentos en Santiago y su tierra en el siglo XV*, La Coruña, Edición do Castro). Veient el panorama historiogràfic es pot afirmar que el present llibre representa una important i decisiva aposta per la presència de les escrivanes capitulars i la seva documentació dins de la Diplomàtica, i presentant-ho de forma independent de les cancelleries episcopals i de la documentació generada pels bisbes en l'exercici de les seves funcions pastorals i de govern diocesà.

El llibre s'articula en 10 capítols, més una introducció i unes conclusions, juntament amb un llistat bibliogràfic. S'inclou un apèndix documental en CD que complementa els exemples de fonts inserits al llarg dels capítols i que constitueix, a més, una eina de treball per als estudiosos de la documentació de la catedral asturiana. El segon d'aquests capítols es dedica al context històric de la formació de la canònica catedralícia, les rendes que la sostenen, el seu paper dins de l'Església i la política asturiana del segle XV. Es en aquest apartat on es troba a faltar una explicació més clara de la composició del Capítol de la catedral asturiana, amb les dignitats que el configuraven, qui el governava, com s'escollien els càrrecs, quants canonges en formaven part, etc. D'aquesta forma es veuria més clarament la relació entre aquestes dignitats capitulars, si és que n'hi havia, amb l'economia i les rendes i, en conseqüència, amb la documentació que cada una d'elles generava. Perquè la lectura d'aquest capítol suggereix la següent pregunta: el Capítol catedral era uniforme o estava conformat per diverses cèl·lules formades per les dignitats les quals, a la vegada, exercien una determinada funció en el si de l'organització capitular? Encara hi podem afegir si la documentació generada pel Capítol era uniforme o hi havia documents i tipologies documentals pròpies de cada una de les dignitats i canonges del Capítol? Aquestes preguntes, que parteixen de la mancança que s'observa, i les seves respostes segurament ajudarien també a explicar millor les relacions del Capítol amb altres institucions. I veure si aquestes relacions eren del Capítol en la seva totalitat o, en determinats casos, de les canongies i dignitats.

Els capítols del llibre dedicats al tema central d'estudi, és a dir, a la Diplomàtica, són del 4 a l'11. El treball de l'autor es presenta amb un detall i un nivell d'enorme exhaustivitat que ja s'observa en el capítol dedicat a l'escriptura, un apartat essencial en qualsevol estudi que vulgui entrar en l'anàlisi de la documentació. Es conjuga així la metodologia de la Paleografia amb la de la Diplomàtica, sobretot en les diferències que es detecten en les grafies de diferents col·lectius que treballen en l'escrivania capitular. Aquesta oficina estava al servei de la institució capitular i la documentació que s'hi generava reflecteix la vida de l'entitat. L'autor del llibre divideix la documentació en interna i en pública, és a dir, la relacionada amb els assumptes interns del Capítol i la relacionada amb la gestió del patrimoni. En aquesta participaven persones alienes al Capítol i és aquí on els notaris que treballaven en l'escrivania capitular tenien un paper destacat. No obstant, l'autor inclou tota una sèrie de documents que no necessitaven la intervenció dels notaris per a la seva expedició. Per això parlem d'exhaustivitat ja que s'ofereix un estudi detallat de diferents tipologies documentals que ajudarà en un futur a establir elements per a la classificació d'aquests documents en el si de les escrivanies capitulars. També permetrà establir estudis comparatius entre diverses oficines capitulars d'una mateixa província eclesiàstica, per posar un exemple.

Finalment, el llibre analitza, com es diu en el títol, l'evolució de l'escrivania cap a la seva modernització, canvis que es produeixen a mitjan segle XV. L'escrivania capitular s'adapta a unes noves necessitats i ho fa a través de l'aparició de registres que són diferents dels ja existents en aquesta oficina i analitzats per Vigil en els capítols centrals. Ara, el sistema d'expedició dels documents canvia i l'autor ho posa de relleu explicant amb detall noves tipologies de llibres per al control del patrimoni i la gestió de l'activitat litúrgica del Capítol. Aquesta activitat estava estretament relacionada amb les rendes sobre les quals se sostenien, per exemple, els aniversaris dels difunts.

El llibre obre el camí cap a la consolidació de la Diplomàtica capitular i haurà de ser pres com un model, tant per la metodologia d'anàlisi com pels resultats de la recerca, per a tothom que vulgui endinsar-se en l'inexplorat món de les escrivanies de les catedrals. Malgrat el ric patrimoni documental de les seus episcopals hispàniques, hi ha molta feina a fer encara. D'aquí la importància d'aquest llibre valent i agosarat, que és capaç d'indicar-nos com hem de fer la recerca a partir del que ell ha arribat a estudiar d'aquesta important seu catedralícia. Un llibre que marca un abans i un després en els estudis del que, amb timidesa, s'anomena Diplomàtica capitular però que es demostra clarament que es pot dir amb el cap ben alt.